

УДК 347.73

Олійник Олег Станіславович

аспірант кафедри публічно-правових дисциплін

Київського міжнародного університету

**ЩОДО МОЖЛИВОСТІ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ
БУТИ ВЛАСНИКОМ АБО РОЗПОРЯДНИКОМ МАЙНА (КРІМ
ПЕНСІЙНИХ АКТИВІВ) ТА СТАТУСУ КОШТІВ НЕДЕРЖАВНОГО
ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ, РОЗМІЩЕНИХ НА ДЕПОЗИТНОМУ
РАХУНКУ В БАНКУ ЗГІДНО ДОГОВОРУ БАНКІВСЬКОГО
ВКЛАДУ**

***Анотація.** У статті аналізується чинне законодавство України щодо статусу активів публічних фондів та можливості самого фонду як юридичної особи бути власником акумульованих в ньому активів.*

***Ключові слова:** фінансова система, публічні фонди, грошові кошти, процедура ліквідації банку.*

Мета: з'ясувати можливість публічного фонду (зокрема відкритого недержавного фонду) бути власником акумульованих в ньому пенсійних активів з метою подальшого встановлення статусу цих коштів та гарантій щодо їх збереження.

Аналіз наукового доробку. У науковій літературі дослідженню питання правового статусу публічних фондів присвячено праці Л.К. Воронової, Нечай А.А., О.П. Орлюк, Л.А. Савченко та інших. В той же час актуальність подальшого дослідження порушеного питання обґрунтовується процесами мінімізації втрат активів пенсійного фонду під час процедури ліквідації банку.

Виклад основного тексту. Публічні фонди — це основоположна

категорія фінансового права. Публічні фонди які надають можливість акумулювати державні та приватні фінанси для досягнення визначеної мети.

На сьогодні на законодавчому рівні (Закони України “Про пенсійне забезпечення”, “Про недержавне пенсійне забезпечення”, “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”) для того, щоб забезпечити особі достатній життєвий рівень після закінчення активної трудової діяльності, в Україні запроваджено сучасну трирівневу пенсійну систему [1]. Вона базується на трьох незалежних один від одного рівнях, два з яких – обов'язкові, а один – добровільний.

Перший рівень – це солідарна система, в якій усі кошти, що перераховуються платниками єдиного внеску та застрахованими особами до Пенсійного фонду України, одразу ж виплачуються нинішнім пенсіонерам.

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Внески будуть обов'язковими для переважної кількості громадян України та спрямовані на їх персональні рахунки. Ці кошти будуть інвестуватися в українську економіку, а інвестиційний дохід збільшуватиме розмір майбутніх пенсійних виплат.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення. В цій системі можуть брати участь *добровільно* як фізичні особи, так і юридичні особи-роботодавці.

Перший і другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Другий та третій рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему накопичувального пенсійного забезпечення.

В розумінні статті 1 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» недержавний пенсійний фонд - це юридична особа, створена

відповідно до цього Закону, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у визначеному цим Законом порядку.

Відповідно до положень статті 6 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» недержавне пенсійне забезпечення є для пенсійних фондів виключним видом діяльності. Провадження пенсійними фондами іншої діяльності, не передбаченої цим Законом, забороняється.

Із наведених імперативних норм закону окреслюються особливі ознаки, що притаманні будь-якому недержавному пенсійному фонду, а саме: недержавний пенсійний фонд є юридичною особою; недержавний пенсійний фонд створюється та функціонує відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення»; недержавний пенсійний фонд має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства); недержавний пенсійний фонд функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь своїх учасників; недержавний пенсійний фонд здійснює управлінням накопиченими пенсійними внесками, що отримують статус пенсійних активів; недержавний пенсійний фонд здійснює пенсійні виплати своїм учасникам у визначеному Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» порядку; накопичення пенсійних внесків на користь своїх учасників, здійснення управління такими внесками, а також здійснення пенсійних виплат своїм учасникам є діяльністю з недержавного пенсійного забезпечення, що є виключним видом діяльності для недержавного пенсійного фонду.

Провадження пенсійними фондами іншої діяльності, не передбаченої законом, приписами статті 6 Закону України «Про недержавне пенсійне

забезпечення" забороняється.

Зазначені вище характерні ознаки свідчать про неприбутковий характер здійснюваної недержавним пенсійним фондом господарської діяльності з недержавного пенсійного забезпечення.

Статтею 1 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» визначено, що діяльність з недержавного пенсійного забезпечення — це сукупність організаційних, юридичних та інших передбачених законодавством дій, спрямованих на здійснення недержавного пенсійного забезпечення фізичних осіб.

Наведені положення законодавства вказують на можливість вчинення недержавним пенсійним фондом єдиного виключного виду господарської діяльності з недержавного пенсійного забезпечення, що унеможлиблює отримання пенсійним фондом будь-якого доходу, який може бути присвоєний безпосередньо фондом з наступним використанням у власних цілях поза межами діяльності з недержавного пенсійного забезпечення. Отже, усі пенсійні внески, сплачені вкладниками недержавному пенсійному фонду (далі - НПФ) на користь відповідних учасників НПФ, є власністю таких учасників та обліковуються у відповідних одиницях на індивідуальному пенсійному рахунку кожного із учасників фонду окремо.

Згідно з положеннями статті 1 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» одиниця пенсійних активів - показник системи персоніфікованого обліку, який застосовується для визначення суми пенсійних коштів, що належать учасникові пенсійного фонду та обліковуються на його індивідуальному пенсійному рахунку в НПФ.

З моменту акумулювання пенсійних внесків на рахунках учасників НПФ здійснює наступне використання та розпорядження ними з метою подальшого збільшення номінальної вартості одиниці пенсійних активів за рахунок розподілу отриманого прибутку.

Відповідно до статті 51 Закону України «Про недержавне пенсійне

забезпечення» сума пенсійних коштів усіх учасників пенсійного фонду дорівнює чистій вартості активів пенсійного фонду.

Згідно із положеннями статті 1 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення», чиста вартість активів пенсійного фонду — це різниця між вартістю активів пенсійного фонду на день проведення підрахунку та сумою зобов'язань пенсійного фонду, що підлягають виконанню на день проведення підрахунку.

Відповідно до статті 47 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» активи пенсійного фонду можуть формуватися виключно внаслідок операцій, пов'язаних з провадженням пенсійним фондом діяльності з недержавного пенсійного забезпечення, відповідно до цього Закону.

Згідно з приписами статті 7 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення», пенсійні кошти, що обліковуються на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду, є власністю такого учасника та використовуються на цілі, визначені цим Законом».

При цьому під поняттям «пенсійні кошти» згідно з положеннями статті 1 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» мається на увазі сума грошових зобов'язань пенсійного фонду перед його учасниками.

Наведене вище дає підстави стверджувати, що недержавний пенсійний фонд не є власником акумульованих пенсійних внесків (пенсійних активів).

Тому що власниками пенсійних активів, а також доходу, отриманого від їх інвестування, є саме учасники такого фонду.

Саме у цьому полягає мета запровадженого третього рівня пенсійної системи України. Здійснювана недержавними пенсійними фондами діяльність покликана зменшити існуючий рівень соціального навантаження на Державний бюджет України та, особливо, на Пенсійний фонд України,

надаючи громадянам можливість накопичувати свої майбутні пенсії у недержавних пенсійних фондах.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про інвестиційну діяльність», інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) та/або досягається соціальний та екологічний ефект. Такими цінностями, зокрема, можуть бути банківські вклади. Таким чином, укладення договорів банківського вкладу (депозиту) є інвестиційною діяльністю, спрямованою на отримання прибутку та/або досягнення соціального та економічного ефекту.

Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» не обмежується як таке право недержавних пенсійних фондів інвестувати пенсійні активи шляхом укладення договорів банківського вкладу (депозиту).

Відповідно до статті 48 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» пенсійні активи, що накопичуються у пенсійному фонді, можуть бути використані виключно для цілей інвестиційної діяльності фонду, виконання зобов'язань фонду перед його учасниками та оплати витрат, пов'язаних із здійсненням недержавного пенсійного забезпечення. Використання пенсійних активів для інших цілей забороняється. Усі надходження на поточні рахунки фонду мають бути використані за цільовим призначенням відповідно до статті 48 цього Закону протягом двох тижнів з дати зарахування цих коштів.

Отже, зазначена схема недержавного пенсійного забезпечення унеможлиблює отримання недержавним пенсійним фондом статусу прибуткової організації, що здійснює господарську діяльність з метою отримання прибутку на свою користь.

Згідно із ст. 13 Закону України «Про недержавне пенсійне

забезпечення» для забезпечення управління та здійснення контролю за поточною діяльністю пенсійного фонду утворюється рада пенсійного фонду. Члени ради фонду зобов'язані діяти лише в інтересах учасників фонду, належно виконувати свої обов'язки. Члени ради фонду несуть відповідальність за порушення вимог цього Закону та нормативно-правових актів Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України відповідно до закону.

При цьому законодавчо передбачено, що організаційно-технічне та матеріальне забезпечення діяльності ради фонду та проведення зборів засновників здійснюється адміністратором фонду за рахунок коштів, сплачених йому відповідно до умов договору про адміністрування пенсійного фонду.

Важливо відмітити таке: згідно із ст. 12 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення»: «рада фонду після включення пенсійного фонду до Державного реєстру фінансових установ та реєстрації інвестиційної декларації, повинна укласти договори: про адміністрування пенсійного фонду - з адміністратором, який має ліцензію на провадження діяльності з адміністрування пенсійних фондів: про управління активами пенсійного фонду - з компанією з управління активами або з іншою особою, яка отримає ліцензію на провадження професійної діяльності на фондовому ринку - діяльності з управління активами інституційних інвесторів (діяльності з управління активами): про обслуговування пенсійного фонду зберігачем - із зберігачем.»

Саме зазначені суб'єкти: адміністратор, компанія з управління активами та банк-зберігач є тими суб'єктами господарювання, які на умовах укладеного договору та законодавчо затверджених нормативів здійснюють відповідне обслуговування пенсійних активів недержавного пенсійного фонду. Безпосередньо ні недержавний пенсійний фонд, ні рада такого фонду не здійснюють розпорядження активами.

Проведене системне тлумачення наведених норм Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» свідчить про відсутність у недержавного пенсійного фонду правових підстав для використання пенсійних активів на користь самого фонду або його засновників, посадових осіб. Означена неможливість НПФ використовувати активи у своїх інтересах свідчить, що усі дії з користування та розпорядження пенсійними активами, які здійснюються недержавним пенсійним фондом, вчиняються ним не як юридичною особою у власних інтересах, а здійснюються недержавним пенсійним фондом як неприбутковою організацією, суб'єктом другого та/або третього рівня пенсійної системи виключно в інтересах своїх учасників на виконання завдань пенсійної реформи України.

Викладене свідчить, що недержавний пенсійний фонд може розмішувати на рахунках в банках згідно договорів банківського вкладу (депозиту) лише грошові кошти, які є пенсійними активами, оскільки чинним законодавством чітко встановлено, що жодних інших коштів у користуванні недержавного пенсійного фонду бути не може, що зокрема підтверджується механізмом накопичення грошових коштів (лише за рахунок пенсійних внесків).

Вказана позиція підтримується і Верховним Судом, висновки якого відповідно до підпунктів п'ятого та шостого статті 13 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права, а також враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права.

Так, в остаточній постанові від 02.05.2019 у справі №910/1400/17 Верховний Суд зазначив, що "... абсолютно всі грошові кошти, що знаходяться на рахунку пенсійного фонду, є активами такого фонду ... суди попередніх інстанцій дійшли обґрунтованого висновку, що ПАТ Банк

"Контракт" в особі Уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб зобов'язаний повернути кошти (актив Фонду) без застосування процедури включення до реєстру кредиторів, а на підставі перерахування/повернення коштів, що гарантовано Законом України "Про недержавне пенсійне забезпечення" та частини 5 статті 50 Закону України "Про систему гарантування вкладів фізичних осіб", якою встановлена імперативна заборона на включення пенсійних активів до ліквідаційної маси банків та погашення будь-яких зобов'язань фінансової установи (банку) за рахунок цих пенсійних активів" [3].

Висновки. Чинним законодавством України не передбачена можливість недержавного пенсійного фонду бути власником та/або розпорядником будь-яким майном, окрім як пенсійними активами. Пенсійний фонд не уповноважений використовувати пенсійні активи від свого імені як власні з метою отримання прибутку на свою користь. Розпорядження активами (їх інвестування) здійснюється із дотриманням вимог Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення», інвестиційної декларації фонду, погодженої уповноваженим оріоном державної влади. При цьому використання пенсійних активів здійснюється за принципом стримування за противаги адміністратором, компанію з управління активами та зберігачем. Відтак, власне недержавний неенейний фонд не має правоздатності бути безпосереднім розпорядником пенсійними активами.

Недержавний неенейний фонд може розміщувати на рахунках в банках згідно договорів банківського вкладу (депозиту) виключно грошові кошти, які є пенсійними активами.

Література

1. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт [Електронний ресурс] Законодавство. України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws>.

2. Нечай А.А. Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків. Чернівці: Рута, 2004. 264 с.
3. Єдиний державний реєстр судових рішень: офіційний веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.
4. Пенсійний фонд України: офіційний веб-сайт. URL: <https://www.pfu.gov.ua/>